

Joanna Szydłowska

ORCID: 0000-0002-2038-2283

Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Stulecie konfliktów. Dziennikarska opowieść o wojnie

A century of conflicts. A journalistic story about the war

Rec.: Jagielski, Wojciech (wybór i oprac.) (2023). *Wojna. Antologia reportażu wojennego*. Kraków: Wydawnictwo Znak, ss. 1104.

Słowa kluczowe: wojna, reportaż, korespondencja, depesza, dziennikarz

Keywords: war, reportage, correspondence, press release, journalist

25 października 2023 roku miała miejsce premiera zbioru, jakiego na polskim rynku wydawniczym jeszcze nie było. To efekt tytanicznej, rozpisanej na niemal pięć lat pracy. Tysiąc sto cztery strony dziennikarskich tekstów poświęconych opisowi i diagnozie wydarzeń wyjętych z ostatnich stu lat dziejów świata. Książkę wydało Wydawnictwo Znak. Na okładce widzimy ginące za horyzontem sylwetki mężczyzn w mundurach i nazwiska autorów największego formatu: Ernest Hemingway, John Steinbeck, Michael Herr, Oriana Falaci, Anna Politkowska, Ryszard Kapuściński, Martha Gellhorn. Te postaci, rozpoznawalne nawet przez niewyrafinowaną odbiorcę, skutecznie rekomendują zawartość tomu. Autor wyboru z wielką maestrią porusza się w materii problemowej. Odbił nieskończoną liczbę podróży zagranicznych, relacjonował wiele konfliktów, ale konsekwentnie protestuje, by tytułować go reporterem wojennym. Konsekwencje pracy w stresie i zagrożeniu życia odczuwa także jego rodzina. To za jej sprawą reporter zdecydował się porzucić niebezpieczne wyprawy na front¹. Dziś Jagielski koncentruje się na publicystyce międzynarodowej i czerpie z ogromnego doświadczenia

¹ Zapisem tych emocji jest książka żony autora – Grażyny Jagielskiej (2013). *Miłość z kamienia. Życie z korespondentem wojennym*. Kraków: Wydawnictwo Znak.

nazbieranego przez dekady. Píše dla „Tygodnika Powszechnego”, wydaje książki (ostatnio *Strona świata. Reporter o świecie, który gwałtownie się zmienia* (2020) i *Druga strona świata. Reporter o świecie w czasach chaosu* (2022)).

Wojciech Jagielski przyznaje w wywiadach, że niezbyt chętnie przystał na propozycję wydawnictwa, by zbiór rygoryzowało problemowo pojęcie wojny. Skłaniał się raczej do nakreślenia rozległej (i selektywnej) panoramy najważniejszych wydarzeń stulecia, z których wiele miało charakter konfliktu wojennego. Autor protestował również przeciwko pojęciu antologia, genologicznie obligującego do utrzymania parametrów spójności i pełności. To mój arbitralny i programowo niepełny wybór – mówi czytelnikowi Jagielski i wyjaśnia kryteria wyboru. Decyzje były warunkowane kompetencjami językowymi (autor mówi po angielsku i rosyjsku, ale już francuskim włada słabo); wynikały z dążenia do reprezentacji różnych części świata (ze szczególnym uwzględnieniem rzeczywistości pozaeuropejskiej); aspirowały do możliwie szerokiej (i często nieoczywistej) prezentacji autorskiej; wyrażały dynamikę prac nad pozyskaniem praw autorskich. Punktem wyjścia był wybór cezuralnych wydarzeń z dziejów ostatniego stulecia. Jagielski szukał ich śladów w wielojęzycznych relacjach reporterów i korespondentów pisanych z różnych punktów widzenia. To wojna nie tylko militarna, ale także religijna, kulturowa, antysystemowa, o czym zaświadcza tekst Huntera S. Thompsona o kolonii hippisowskiej w San Francisco. Szukając bardziej uniwersalnego klucza, można powiedzieć, że to opowieść o ludziach w sytuacjach kryzysowych i o zarządzaniu kryzysem.

Jagielski jest spoiwem książki na wszystkich jej poziomach. Nie tylko wybiera wydarzenia godne opisu, decyduje o nazwiskach autorów, ale także przygotowuje ich biografie, pisze o swoich związkach z wydarzeniem bądź postacią, wyjaśnia kontekst, komentuje, rozmyśla, zwierza się. Te nadpisanie budują fakturę książki hybrydowej, jak nazywa ją autor. W tej metatekstowej, intertekstualnej strukturze odnajdujemy coś w rodzaju dziennika intelektualnego reportera, który symbolicznie zamyka pewien rozdział swojej zawodowej aktywności. *Wojna* obejmuje teksty o różnej proveniencji genologicznej. Są tu depeche, korespondencje i reportaże wojenne, dzienniki i eseje, wywiady, komentarze i uzupełnienia autora wyboru.

Oś chronologiczną tomu otwierają wojny burskie, przenosząc czytelnika do realiów południowej Afryki lat 80. XIX wieku, kończą – wojny dżihadystyczne, które wybuchły po 11 września 2001 roku. Czytelnik roku 2023 dostrzeże nieobecność reportażyowych projekcji wojny w Ukrainie. Ta luka jest świadoma i motywowana sytuacją trwania konfliktu, którego *in statu nascendi* nie sposób ani zrozumieć, ani zdiagnozować. Umykając pułapce chybionych podsumowań, Jagielski proponuje nam wycieczkę w stronę prapoczątków konfliktu w Europie Środkowej (*Wojna stworzyła Putina*). Życie nieubłaganie dopisuje kolejne rozdziały książki Jagielskiego, np. przez wybuch wojny izraelsko-palestyńskiej.

Lista nazwisk ujętych w spisie treści jest imponująca. Dziennikarze i literaci, docenieni nobliści (John Steinbeck, Albert Camus, Gabriel Garcia Marquez, Mario Vargas Llosa) i postaci znane wąskiemu gronu specjalistów, reprezentanci różnych części świata władający różnymi językami. Wielkim atutem wyboru jest udostępnienie polskiemu czytelnikowi tekstów nigdy dotąd nie tłumaczonych

na język polski. Jagielski postarał się o nieoczekiwany zestaw nazwisk. Ferenc Molnár, przez średnie pokolenie czytelników kojarzony z lekturą *Chłopcy z Placu Broni*, pojawia się jako korespondent z pierwszowojennego frontu z okolic Limanowej. Nieznany bliżej polskiemu odbiorcy jest zapewne Robert Fisk – znawca Bliskiego Wschodu, dziennikarz „The Independent” tłumaczący niuanse konfliktu iracko-irańskiego (*Wielka wojna o cywilizację. Podbój Bliskiego Wschodu*). O wojnach burskich opowiada Winston Churchill, o Wietnamie – John Steinbeck, o politycznych konfliktach w Afryce – m.in. Frederick Forsyth. Portrety II wojny „malują” piórami: Hemingway, Curzio Malaparte, Martha Gellhorn, Antoine de Saint-Exupéry. Są Tiziano Terzani i Robert Capa, amerykański korespondent agencji Reutera Kurt Schork, Pakistańczyk Ahmed Rashid, specjalizujący się w tematach afrykańskich Brytyjczyk Jason Burke. Są oczywiście kobiety: Anna Politkowska, legendarna amerykanka Marie Colvin z czarną opaską na oku, ofiara wojny w Syrii; jest kultowy wywiad Oriany Fallaci z Chomeinim i rozważny esej Anny Applebaum podsumowujący europejską dekadę po upadku muru berlińskiego (*Zaślepily nas sceny spod muru*).

Są też wielcy nieobecni. Orwell wygrał rywalizację z Ksawerym Pruszyńskim i Ernestem Hemingwayem w kwestii portretowania wojny hiszpańskiej. W opowieściach drugowojennych zabrakło miejsca dla *Bitwy pod Monte Cassino* Melchiora Wańkowicza. Nie ma też najmłodszego pokolenia dziennikarzy, prawdopodobnie z powodu słabszego rozeznania autora w tej kwestii, a także faktu, że młodzi swoją biografię zawodową dopiero piszą. Polskie dziennikarstwo reprezentuje fragment *Wojny futbolowej* Ryszarda Kapuścińskiego i ważny wywiad, którego autor *Cesarza* udzielił Wojciechowi Jagielskiemu w 2005 roku (*Detronizacja Europy*). Znaczącym wyborem jest umieszczenie tekstu Radosława Sikorskiego z wojny w Afganistanie (tu przyszedł dyplomata wykona zdjęcia, za które otrzyma Nagrodę World Press Foto1988).

Książkę zamyka wzruszające *in memoriam*. Rozdział *Ci, co zginęli* wiąże się z dedykacją książki przywołującą postać Krzysztofa Millera. To fotograf i reporter, towarzyszył wyprawom Wojciecha Jagielskiego, autor bardzo osobistej książki *13 wojen i jedna*, który z pełną odpowiedzialnością etyczną uprawiał zawód dziennikarza i który tej odpowiedzialności nie unióś (zmarł śmiercią samobójczą). Jagielski przywołuje wiele dziennikarskich odejść; śmierci przypadkowych i bezwzględnie zaplanowanych, czasem okrutnych, zawsze niesprawiedliwych. To garść refleksji o pamięci, dziedziczeniu doświadczeń, przyjaźni, solidarności i okrucieństwie świata. I o coraz bardziej niebezpiecznym zawodzie dziennikarza.

Wojna jest opowieścią wielowątkową i wielopłaszczyznową. Dziennikarskie teksty wyrosłe na przestrzeni wieku, niegdyś próbujące sprostać wymogom aktualności, mogą być dziś traktowane jako zapis historii drugiego stopnia (Pierre Nora). Współczesnemu badaczowi dostarczą materiału do refleksji o mechanizmach konstruowania znaczeń, o sposobach budowania narracji, o pamięci i geopolityce. Pytanie o wojnę implikuje refleksję geopolityczną, kulturową, etyczną, ekonomiczną, ideologiczną. *Wojna* skutecznie przewycięża europocentryczne spojrzenie na świat, na przeszłość i na projektowanie naszej przyszłości.

W *Lapidarium* Kapuściński pisał o dewaluacji słów, których jest za dużo, przez co rozmywa się ich znaczenie. W wywiadzie *Detronizacja Europy* dodawał, że współczesne media koncentrują się wyłącznie na zarejestrowaniu wydarzenia, a nie na ujrzeniu go w perspektywie procesualnej, na wyjaśnieniu jego sensu w sieci skomplikowanych zależności. Media spłaszczają i upraszczają, prawda gubi się wśród półprawd i fake newsów. Opiniotwórczy i decyzyjny Zachód nie jest zainteresowany wojną i trudno zatrzymać jego uwagę na czymkolwiek oprócz przyjemności konsumpcji. Jagielski jest pesymistą: niewiele się nauczyliśmy z doświadczeń z przeszłości. Trzeba więc jak mantrę powtarzać, że wojna jest złem i nic jej nie usprawiedliwia. To ważne w kontekście wojny w Ukrainie i na Bliskim Wschodzie.

Wojna to także historia światowego dziennikarstwa; rejestr wyśmienitych, a czasem niemal zapomnianych nazwisk; katalog atrakcyjnych form gatunkowych i praktykowanych także w nowoczesnym dziennikarstwie, pasjonująca refleksja o zmieniającym się habitusie dziennikarza (nie tylko wojennego). Z tych kart adepci sztuki dziennikarskiej mogą uczyć się o potędze lapidarnego języka depeszy, o magii obrazowania reportażu, o wadze detalu w narracji diariusza etc. To pozycja, która interesująco uzupełnia ustalenia monografii akademickich poświęconych dziennikarstwu wojennemu takich jak np. Zbigniewa Bednarka (2020). *Polskie dziennikarstwo wojenne. Twórcy, gatunki, konflikty zbrojne i polityka międzynarodowa*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Andrzeja Kaliszewskiego (2017). *Mistrzowie polskiego dziennikarstwa wojennego 1914–2014*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego czy Donalda Mathesona i Stuarta Allana (2012). *Dziennikarstwo wojenne online*. Tłum. Klimowicz, Magdalena. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.